

19. Yüzyıl Sonunda Balkan Siyaseti Gölgesinde Rusya'nın Yalnızlaşması

Gülнар KARA

Yrd. Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

gkara@beu.edu.tr

Serap TOPRAK

Yrd. Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

stoprak@beu.edu.tr

Öz

Rusya, 17. Yüzyıldan sonra sürekli olarak Osmanlı Devleti ile bir mücadele içerisine girmiş ve Avrupalı devletlerle karşı karşıya gelmiştir. 19. Yüzyıl boyunca da, milliyetçilik akımının etkisinde kalıp, kendi ulus devletlerini kurmak isteyen Balkan milletleri üzerinde Panslavist bir siyaset izlemiş, büyük Slav Devleti kurabilmek için Rus devlet adamları tarafından üretilen çeşitli projeleri desteklemiştir. Rusya'nın Balkan siyasetindeki en önemli isim kuşkusuz Panslavist İgnatıyef'tir. Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi ve Balkanlardaki Panslavist isyanların planlayıcısı olan İgnatıyef, Osmanlı Sarayında ve Batılı devletlerin İstanbul elçileri arasında etkili bir isimdir. İgnatıyef'in şahsî hırsları, İstanbul'u ve Boğazları ele geçirme projeleri, dönemin Rusya Dışişleri Bakanı Gorçakof'la olan anlaşmazlıkları Rusya'yı Doğu siyasetinde yalnızlaşmaya kadar itmiştir. Zira Rusya'nın planları Avrupalı devletlerin, hatta Bulgaristan hariç diğer Balkan devletlerinin çıkarlarıyla uyumlanmaktaydı. Bu çalışmada, Rus ve Türk kaynakları ışığında, devlet adamlarının etkisiyle Rusya'nın Doğu Sorunu'nda, özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde ve Ayastefanos Antlaşmasıyla birlikte yalnızlaşma süreci ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Rusya, İgnatıyef, Gorçakof, Ayastefanos Antlaşması.

Isolation of Russia in the Shade of 19th Century Balkan's Politics

Abstract

Russia had always engaged in challenges with Ottoman Empire after 17th century and confronted with European states. Throughout 19th century she adopted Pan-Slavish politics over the Balkanic nations and supported various projects fabricated by Russian politicians in order to found Big Slavish State. Forsooth, the most important figure in Russian's Balkans politics was Pan-slavish Ignatiev. Ignatiev who is the Istanbul ambassador of Russia was a powerful name in the Ottoman Crown and among the other Western states' ambassadors in Istanbul. Ignatiev's personal ambitions and his projects for seizing Istanbul and the Straits led Russia even into isolation in Eastern Politics. However Russia's plans did not compromised with European states and even other Balkanic states except for Bulgaria. In this study, Russia's isolation progress in Eastern Question under the influence of Russian politics, especially before the Ottoman- Russian war in 1877-1878 and after the Ayestefanos Treaty will be dealt with.

Keywords: Ottaman Empire, Russia, Ignatıyef, Gorchakof, San Stefano Treaty

Giriş

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Bulgaristan, Osmanlı Devleti ile Avrupa arasında sınır haline geldi. Böylece Bulgaristan, Rus ordularının geçiş noktası oldu (Aydın, 1996: 16). Ayrıca Ruslar, Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoksları koruma imkânı elde etti. 1783 yılında Ruslar Kırım'ı aldı. Bu tarihten itibaren Rusya, Karadeniz'i bir Rus denizi yapmaya uğraştı. Bununla birlikte 1791 yılında Osmanlı Devleti, Dinyeper ve Dinyester arasındaki bölgeleri Ruslara vermek zorunda kaldı. Ruslar buraya Odessa Limanı'nı yaptı. Rusya, bu liman sayesinde Balkan milliyetçiliği üzerinde önemli rol oynadı. Güney Slavları, Rus ilerlemesini kendileri için bir umut olarak gördü (Kohn, 1983: 66). Ruslar, özellikle Bulgarlar üzerindeki faaliyetlerini arttırdı. Bu durumda Bulgaristan'ın İstanbul'a yakınlığından dolayı, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya açılan kapısı ve de her türlü etkiye uygun bir konumda daima merkezî otoritenin kontrolü altında olması etkili olmuştur (Şentürk,1992: 46).

19. Yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'yle savaşan Rusya, özellikle Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarındaki milliyetçi isyanlardan ve Slavlar üzerindeki etkisinden yararlanmıştı. Balkanlar'da yaşayan Slav kökenli milletleri kışkırtarak ve millî duygularının uyanmasını sağlayarak onların Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmelerini sağlamıştı. 1875 Hersek, 1876 Bulgaristan ve Selanik ayaklanmaları, 1876 Karadağ-Sırbistan Savaşı Rusya'nın bu politikasının bir sonucudur. Bunu yaparken sadece Panslavist ajanlarının kışkırtmalarından yararlanmamış, aynı zamanda neredeyse tüm yüzyıl boyunca onların her türlü düşünsel ve eğitim faaliyetlerine de parasal yardımda bulunmuştur. Rusya, 19. Yüzyılın başlarından itibaren Büyük Slav Devleti kurmak, İstanbul ve Boğazları ele geçirerek sıcak denizlere ulaşmak ve Balkanlarda kendisine bağlı küçük uydu devletler kurabilmek için sık sık plan ve projeler hazırlamıştır. Fakat bu noktada çıkarları, Avrupalı diğer devletlerle, özellikle de İngiltere'yle çatışmıştır. Avrupalı hiçbir devlet, güçlü bir devletin Osmanlı Devleti üzerinde tek başına etkili olmasını istemiyordu. Rusya, İngiltere ve Fransa arasındaki Doğu Siyaseti rekabeti 1856 Kırım Savaşı'na yol açmıştır ki bu savaş, bir kırılma noktasıdır. Bu tarihten sonra Rusya'nın Balkan milletleri üzerindeki Panslavist faaliyetleri yoğunlaşmış ve sistemli bir hale gelmiştir. Rusya Dışişleri Bakanlığı Asya İşleri Dairesi Müdürü İgnatıyef'di.¹ İgnatıyef, 1864 yılında İstanbul Büyükelçiliği'nde

¹ İgnatıyef'in 1864-1874 yıllarını kapsayan anıları, 1874'de yazılmıştır ve ilk defa 1914'te Rusya Dışişleri Bakanlığının bülteninde orijinal şekilde Fransızca olarak yayınlanmıştır. Bkz. N. P. İgnatıyef, Zapiski N. P. İgnatıyeva (1864-1874), İzvestiya Ministerstva İnostrannyh Del. 1914. no. 1, s. 93-135; no. 2, s. 66-105; no. 3, s. 92-121; no. 4, s. 75-103; no. 5, s. 129-148; no. 6, s. 147-168; İzvestiya İnostrannyh Del, 1915, no. 1, s. 142-147; no. 2, s. 164-189; no. 3, s. 160-175; no. 4, s. 222-236; no. 6, s. 109-127. Anıların orijinali Rusya Dış Politika Arşivinde bulunmaktadır. bkz. AVPRİ, fond. 151. (Politarhiv), opis. 482, dosya. 5291. Daha sonra bu yazılardan yararlanmak suretiyle anıları kitap olarak yayınlanmıştır. N. P. İgnatıyef, Zapiski Grafa N. P. İgnatıyeva 1864-

görevlendirildi ve 1867 yılında da Büyükelçi oldu. Böylece İstanbul'daki Rusya Büyükelçiliği, Balkanlar'daki komite ve ayaklanma hareketlerinin kumanda merkezi haline geldi (Aydın, 1996: 53). Rusya, Panslavist politikalarını ve Balkanlar üzerinden Akdeniz'e inme arzusunu gerçekleştirmek için Balkanların her yerine Panslavist konsoloslar atadı ve İgnatıyef, Osmanlı saray devlet adamları üzerinde nüfuz sahibi oldu. Özellikle Mahmut Nedim Paşa, İgnatıyef'in etkisi altında olup, İgnatıyef ne istemişse yerine getirmiştir. İgnatıyef, sadece Osmanlı devlet adamları arasında değil, İstanbul'daki diğer devletlerin elçileri arasında da etkiliydi. Dönemin İstanbul'daki etkili ismi olan İgnatıyef, görevi süresince Osmanlı Devleti'ni dünya kamuoyunda yalnızlaştırmak için her türlü entrikayı çevirmiştir.

Rusya'nın Yalnızlaşması

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na giden yolda en etkili sebeplerden biri olan Bulgarların 1876 Panslavist ayaklanması, İgnatıyef, Maşnin ve Nayden Gerov'un önderliğinde planlanan ve özel eğitilmiş komiteciler tarafından çıkarılan bir ayaklanmaydı. Bu ayaklanma başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen, Avrupa kamuoyundaki etkisi büyüktür. Ayaklanmanın sonuçları Avrupa'da propaganda malzemesi olarak kullanılmış ve İngiliz kamuoyunu Osmanlı aleyhinde etkilemişti. Böylece 1876 Panslavist ayaklanması, İngiltere'nin Osmanlı Devleti politikasının değişmesine neden olmuştur. Aslında bu durum tamamen İgnatıyef'in bir projesiydi. İgnatıyef'in, dolayısıyla, Rusya'nın bütün amacı Avrupalı devletlerin de malumuydu. General İgnatıyef, Türkiye'nin parçalanması konusunda bir proje hazırlayarak Çar'a sunmuştu (BOA, HR. SYS, 183/1). Ayrıca, Rusya'nın Doğu politikası, yani General İgnatıyef'in projesi, Rumeli eyâletlerinin Rusya'nın himayesi altında bir konfederasyon haline getirilmesini içeriyordu (BOA, HR. SYS, 183/2).

1874 gg, Petrograd, 1916. 1914-1915 yıllarında "Russkaya Starina" ve "İstoriçeskiy Vestnik" dergilerinde İgnatıyef'in anılarının bir kısmı yayınlanmıştır. "N. P. İgnatıyef, Zapiski Grafa N. P. İgnatıyeva", *İstoriçeskiy Vestnik*, 1914, c. 135, no. 1, s. 49-75; no. 2, s. 144-462; no. 3, s. 805-836; 1915, c. 135, no. 1, s. 139-142; "Poezdka N. P. İgnatıyeva Po Evropeyskim Stolitsam Pered Voynoy 1877-78. gg.", *Russkaya Starina*, 1914, no. 3, s. 487-517; no. 4, s. 5-27; no. 5, s. 235-247; no. 6, s. 445-458; no. 7, s. 5-18; no. 9, s. 403-410; "Zapiski Grafa N. P. İgnatıyeva o Ego Privanii v Konstantinopole", *Russkaya Starina*, 1914, no. 4, s. 35-47; 1915, no. 2, s. 297-310; no. 3, s. 616-622; no. 4, s. 14-23. 2008'de Sofya'da "Graf N. P. İgnatıyef, Diplomatıçeskiye Zapiski (1864-1874). Doneseniya (1865-1876)" isimli iki ciltlik çalışma yayınlandı. Çalışma Fransız ve Bulgar dilinde yazılmıştır. Bkz. İ. Todev, Graf İgnatıyef, Tsarski Poslannik Pri Portata (1864-1877), Graf N. P. İgnatıyev, Diplomatıçeskiye Zapiski (1864-1874). Doneseniya (1864-1876), Sofya, 2008. İgnatıyef'in anılarının yayınlanmayan kaynakları Rusya Devlet Arşivi (GARF, Fond. 730, opis. 1, delo. 1) ve Rusya Dış Politika Arşivinde (AVPRİ, fond. 133, Kantselyariya, fond. 180, Posolstvo v Konstantinopole, fond. Otçety MİD) bulunmaktadır.

İgnatıyef, Osmanlı sarayı üzerinde baskı kurarak isteklerini ve projelerini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Sırbistan-Karadağ ile savaşta, özellikle Osmanlı Devleti'nin Aleksaniç Zaferi üzerine, müzareke yapılmadığı takdirde ilişkilerin kesileceği ve İstanbul'u terk edeceği (BOA, Y.EE, 84/83; Y.EE, 77/43) tehdidi Osmanlı Devleti üzerindeki baskıya açık bir örnektir.

İgnatıyef'in uzun yıllar İstanbul Büyükelçisi olarak görev yapması ve Doğu Sorunu'na hâkim olması nedeniyle İstanbul'daki diğer elçilerle arası ve iletişimi her zaman iyi olmuştur. İgnatıyef, Kartsev'a² 23 Eylül 1875 tarihli mektubunda: *"Sizin Avusturya (onların gönlünü kazanmanız çok kolaydır) ve Alman meslektaşlarınız ile ilişkileriniz en iyi şekilde olmalıdır. Başkalarını da kendinize çekmek gerekiyor ki, bu konudan siz çok ustasınız"* (Kartsev, 1908: 90) diye deyim yerindeyse yağ çekmiş ve diğer devlet adamlarıyla ilişkileri de bu bağlamda sürmüştür. Fakat İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Sir Henry Elliot ile arası iyi değildi. Sir H. Elliot, Rusların pek sevmediği Mithat Paşa'yı desteklemiş ve Osmanlı Devleti'nde liberal bir rejimin kurulmasını istemiştir. Sir H. Elliot'tan şikâyetçi olan ve hoşlanmayan Rusların etkisiyle Balkanlar'daki Slav ayaklanmaları ve 1876 Sırp-Karadağ-Osmanlı Savaşı meselelerini görüşmek üzere toplanan İstanbul Konferansı'nda, Sir H. Elliot yerine, Lord Salisbury görevlendirilmiştir. Böylece Doğu Sorunu üzerine Rus ve İngiliz görüşlerinin birbirine yaklaştırılması sağlanmak istenmiştir (Baykal, 1944: 501). Lord Salisbury'nin asıl amacı, Rus ve İngiliz görüşlerini birbirine yakınlaştırarak Doğu Sorunu hakkındaki görüşlerini Babıâli'ye kabul ettirmektir (Baykal, 1944: 504). 23 Aralık 1876 - 20 Ocak 1877'de gerçekleşen İstanbul Konferansı'na Rusya, İngiltere, Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya ve Fransa'nın temsilcileri katıldı. Rus heyetinin başında olan İgnatıyef, Lord Salisbury'yi Bosna-Hersek ve Bulgaristan'a muhtariyetlik verilmesine ikna etmişti. Ancak konferans çalışmalarına başladığı gün Osmanlı Hükûmeti, Anayasa'nın kabul edildiğini ve devletin Hıristiyan ahalisine tüm hakları verdiğini bildirdi ve konferansın taleplerini reddetti. Salisbury, buna karşı çıkarak konferans kararlarını kabul ettirmeye çalışsa da, Disraeli başkanlığındaki muhalifler Osmanlı hükümetinin tarafını tuttu. İngiltere'deki muhalif basın Salisbury'e karşı kampanya başlatınca Salisbury, Disraeli'nin Balkanlar'da reform yapılması planını kabul etmek zorunda kalmıştır (Vinogradov, 1978: 111-116).

1877 yılına kadar İgnatıyef ve Salisbury arasındaki görüş birliği devam etse de Salisbury, Rusya'nın Bulgaristan'ı işgal etme isteğine karşı çıkmıştır. Zira İngiltere, Osmanlı Devleti'nin herhangi bir toprağının işgal edilmesine kesinlikle karşı olduğunu bildirmişti (Baykal, 1944: 506, 507). Ayrıca İngiltere Kraliçesi de, bir Osmanlı-Rus Savaşı'nda kendi ülkelerinin menfaatlerine dokunmadıkça tarafsızlıklarını koruyacaklarını açıklamıştı (BOA, Y.P.RKH,

² Rusya'nın Belgrad temsilcisi.

1/55). Fakat İgnatıyef'in açgözlülüğünün sonu yoktu ve bu açgözlülük Rusya'yı yalnızlığa doğru sürüklemekteydi. İgnatıyef'in dış politika görüşü, Rusya'nın Asya ve Balkanlar'da aktif olmasından yanaydı. Ömrü boyunca da Avrupa siyasetinin karşısında yer aldı. Günlüğünde: "Her seferinde doğrudan ya da dolaylı olarak Rusya'nın çıkarları söz konusu olan bir meseleyi savunmak durumunda olduğumuzda bize karşı birleşen Avrupa'nın karşısında yalnız kalıyorduk" (İgnatıyef, 1915: 298) şeklinde yazarak Avrupa'daki yalnızlıklarını vurgulamıştır.

Rusya'nın Yalnızlığının Derinleşmesi

Osmanlı Devleti'nin İstanbul Konferansı kararlarını kabul etmemesi 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın en önemli nedenlerinden biri oldu. İgnatıyef'in İstanbul'daki yıldızının sönmeye başladığı bu dönemde Rusya Dışişleri Bakanı Gorçakof idi. Siyaset adamı olarak kariyerinin zirvesindeydi. Çok yetenekli ve tecrübeliydi, ancak yaşı oldukça ilerlemişti. Kafası çok net ise de, fizikî ve ruh halleri yorgunluğunu gösteriyordu. Egoizm, kendini beğenme, şöhrete ve şehvete düşkünlüğü ve cimriliği yaşlı Gorçakof'un herkes tarafından bilinen özelliklerindendi. Emrindekilere bazen küstahlıktan da öte edepsizliğe kadar ulaşan davranışları dönemin kaynaklarında geçmektedir ki bu durum onun ruh halinin ne kadar zayıf olduğunu da göstermektedir. Sadece kendi ile ilgilenmekte olan Gorçakof, dış politikaya kendi çerçevesinden bakıyordu.³ Emrindekilerin arasında onun en sevmediği kişi İgnatıyef idi. İgnatıyef'in her İstanbul'dan Petersburg'a gidişinde "Vous venez me prendre mon portefeuille"⁴ (Kartsev, 1908: 90) demesi makamını İgnatıyef'e kaptıracağından korktuğunu açıkça göstermektedir.

İgnatıyef ile Gorçakof'un arasının açık olduğu aşikârdı. 12 yıl boyunca İstanbul'daki Rusya Elçiliği'nin faaliyetleriyle İgnatıyef ilgilenmişti. Oysa Gorçakof, Doğu Sorunu ile fazla ilgilenmemişti. Gorçakof, Balkanlarla da az ilgileniyordu, bu meseleye karışmamayı doğru buluyordu (Hevrolina, 2005: 54). Dolayısıyla İgnatıyef, burada hareketlerinde özgürdü ve istediği her şeyi rahatlıkla yapabiliyordu. O dönemin tüm olaylarına onun renkli ve güçlü kişiliği damga vurmuştur. İstanbul'a geldikten sonra çok geçmeden İgnatıyef çok önemli konuma sahip oldu. Ona "Yarı Sultan" diyorlardı, gerçekten de öyleydi. İgnatıyef politikasının en önemli ve değişmez amacı, Türk İmparatorluğunu yıkmak ve yerine Hıristiyan, tercihen Slav halklarının hâkimiyetini kurmaktı. İgnatıyef de kendini gücünün etkisine kaptırmıştı ve kendi siyasî önemine hayranlık duymaktaydı. Olayların seyri onu tüm Slavların lideri yaptı. Faaliyetleri ve diplomatik yöntemleri konusunda

³ Gorçakof, Bismark'ı kendi öğrencisi olarak görüyordu ve onun kendini geçmesini hiçbir zaman affetmemiştir.

⁴ Benim cüzdanımı (makamımı) almaya mı geldin? (Rusça kaynakta bu şekilde tercüme edilmiştir).

"*homme d'action et d'expedients*"⁵ idi, zor durumlardan çıkmayı beceriyordu, emrindekilerin onun bilmediği bir haberi vermesi çok nadir oluyordu. Çevresinde sürekli siyasi entrikacılar ve ajanlar bulunmaktaydı. Ruslar, Ermeniler, Rumlar İgnatıyef'e siyasi bilgiler ulaştırıyordu, karşılığında o da onların idari veya mahkemelik işlerinde yardımcı oluyordu. Bununla birlikte Petersburg'da düşmanları da çoktu. Onların başında Gorçakof'un yardımcısı Asya Departmanının Başkanı P. N. Stremouhov geliyordu (Kartsev, 1908: 91). İgnatıyef'in Osmanlı Sarayı'ndaki etkisi de 1875'ten, özellikle Sultan Abdülaziz'in ölümünden sonra azalmaya başlamıştı.

Balkan siyasetinde hırslarına yenik düşen İgnatıyef, 1876 yılında, Rusya Genelkurmay Karargâhında yapılan toplantıda, Rus ordusunun hızlı bir şekilde Edirne ve İstanbul'a yürümesi gerektiği önerisinde bulundu. İgnatıyef, Osmanlı Devleti'yle savaşın 1876 yazında başlaması gerektiği kanısındaydı. Çünkü Türk ordusu, Sırp ve Karadağ isyanından dolayı zayıf düşmüştü. Yavaş hareket ederek Rusya, Türk ordusunun güçlenmesine ve İngiltere ve ABD'den yeni silahlar almasına fırsat vermiş olacaktı.

Osmanlı Devleti'ni, daha doğrusu Rusya dışındaki bütün devletleri küçümseyen İgnatıyef, Osmanlı Devleti'ne savaş açmak için heyecanını ve İstanbul'u bir an önce alma isteğini karısına yazdığı mektupta: "... bizim Edirne ve Konstantinopolis'e kararlı şekilde saldırmamız Eylül'ün sonlarından önce başlamayacaktır. Ve biz Çargrad'a⁶ ancak Ekim'in sonu veya Kasım'da ulaşırız. Bu olmadan barış antlaşmasının olması mümkün değildir. ... dün "Vaftiz babam"⁷, bugün de başkumandan ile yüz yüze görüştüm. Nasıl coştuğumu bir bilsen. Ben bu sene içinde, Ekim'in iyi hava şartlarından yararlanarak Çargrad'a saldırmamızın gerekliliği konusunda ısrar ettim" (Hevrolina, 1999: 25) şeklinde dile getirerek arzularını açıkça belirtmiştir.

İgnatıyef'in bu isteğine karşı olan diplomatlar da bulunmaktaydı. Özellikle Dışişleri Bakanı Gorçakof, diğer devlet adamlarından daha farklı düşünüyor, daha ılımlı bir siyaset izleyerek anlaşma yoluna gitmek istiyordu. Fakat diğer Rus devlet adamları Gorçakof'u daha çok yaşlı ve bunak bir muhalif olarak görüyordu. D. A. Milyutin⁸, 6 Kasım 1877'de günlüğünde "bu bunak hâlâ inat ediyor" (Dnevnik Milyutina, 1949: 169, 174, 178, 241) diye yazmıştır. Rusya İçişleri Bakanı da günlüğünde: (4 Ocak, 1868) "Knez Gorçakof kısmen gutla, kısmen İgnatıyef'le hasta durumda" diyerek iki diplomat arasındaki çekişmeyi dile getirmiştir. (Valuyev, 1961: 236-237) İgnatıyef ise, günlüğünde: "Bugün Çar'ın kararında Bulgaristan'ı kuzey ve güney olarak bölmeden tamamıyla azat edilmesi meselesi tartışıldı. Başkumandan, Çerkasskiy, Milyutin, Nepokoyçitskiy ve

⁵ Eylem ve çarelerin adamı. (Rusça kaynaktan bu şekilde tercüme edilmiştir). Kartsev, 1908:91.

⁶ İstanbul.

⁷ Rus Çarı II. Aleksandr.

⁸ Dönemin Rusya Savunma Bakanı.

ben hep bir ağızdan Gorçakof'a karşı çıktık ve o pes etmek durumunda kaldı" (İgnatiyef, 1915: 28-29) diyerek Gorçakof'la aralarındaki görüş ayrılığından bahsetmiştir. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki, Rus Çarı üzerinde İgnatiyef kadar Gorçakof'un da nüfuzu vardı. Yine de 30 Mayıs 1877 tarihindeki toplantıda Gorçakof'u deyim yerindeyse dış siyasetin dümeninden uzaklaştırdılar.⁹ Gorçakof, haziran ayı boyunca dört defa Londra'da ve Viyana'da meseleyi barışçıl yolla çözenin yollarını aradı (bkz. S. L. Çernov, 1984). Ancak karşısında yer alan D. A. Milyutin, N. P. İgnatiyef ve A. İ. Nelidov¹⁰ üçlüsü, onun çabalarını boşa çıkarmıştır.

Gorçakof, İgnatiyef'in kendisini etkisizleştirmeye çalıştığının ve ciddiye almadığının farkındaydı ve İgnatiyef'e: *"Bizi şimdi dinlemek istemiyorlar, ancak zaman geçinde durum değişecektir. Tifo ve sıtmadan şanlı ordumuz telef olduğunda, 40.000 veya 50.000 askerimiz öldüğünde, bizim doğru söylediğimizi kabul edecekler ve işleri düzeltmemizi isteyecekler"* (Hevrolina, 2005: 54) diyerek sitemini dile getirmiştir, ancak karşılığında sadece onların hoşnutsuzluğuyla karşılaşmıştır. İgnatiyef ise, 9 Haziran'da yazdığı mektubunda: *"Gorçakof ve onun yaşındaki diplomatların durumu sallantıda. Onların Petersburg'a gönderilmesi konuşulmaya başlandı"* (İgnatiyef, 1915: 85, 42, 47) diye yazarak Gorçakof'a gidici gözüyle bakmıştır.

1877-1878 Rusya-Osmanlı Savaşı başlamadan önce, Balkan meselesine Rusya'nın karışıp karışmaması konusunda Rus basınında çok büyük tartışmalar yapılmıştır. Aksakov,¹¹ F. Dostoyevski v. b. *"ezilmiş Balkan halklarının Türklerin baskısından kurtarılmasının Rusya'nın görevi"* olduğunu düşünüyor ve askerî müdahaleye çağırıyordu. F. Dostoyevski'nin "Yazarın Günlüğü" adlı eserinde (Mart, 1877)¹² *"...Evet, Haliç ve Konstantinopolis bizim olacak... Ve birincisi, bu kendiliğinden gerçekleşecek, çünkü zamanı gelmişti"* şeklinde savaşa çağrı ifadeleri bulunmaktadır. Savaş sonunda da tartışmalar devam etmiş ve büyük ölçüde İgnatiyef'in politikaları eleştirilmiştir. "Vestnik Evropy" Dergisi bile, *"San-Stefano Antlaşması yapıldığından daha ölçülü olabilirdi"* (Vestnik Evropy, 1878: 742-743) sözleriyle İgnatiyef'in açgözlülüğünü eleştirmiştir.

1877-1878 Osmanlı-Rusya Savaşı'nın sonuna gelindiğinde Rusya ordusu İstanbul'a yaklaşmıştı. Bu durum barış antlaşmasının maddelerini de düşündürmeye başlatmıştı. Barış antlaşmasının maddeleri Çar II.

⁹ Milyutin'in günlüğünde şöyle yazıyordu: "Bugün başkumandan ve Majestelerine toplantı düzenlemesini önerdim. Zavallı Gorçakof, özellikle Bulgaristan'ın geleceği meselesinde birkaç tazi kovalayan tavşan gibiydi"(Milyutin, 1949: 174).

¹⁰ Daha sonra İstanbul Büyükelçisi olacak olan A. P. Nelidov o sırada Rusya Genelkurmay Karargâhında Diplomatik Kançılara Müdürü idi.

¹¹ Rusya'daki Panslavist hareketlerin liderlerinden birdir.

¹² "Yazarın Günlüğü" ilk başta Knez V. P. Meşçerskiy'nin sahibi olduğu "Grajdanin" Dergisinde yayınlanmaya başlamıştı. Daha sonra 1876-1877 yılları arasında Knez V. V. Obolenskiy'nin yayınevinde ayrıbasım olarak aylık olarak yayınlandı.

Aleksandr'ın karargâhında tartışılmaya başlandı. Önemli meselelerden biri Bulgaristan ve diğer Slav ülkelerinin (Sırbistan, Karadağ, Bosna, Hersek, Romanya) Osmanlı Devleti'nden ayrılması ve tam bağımsız birer devlet olmalarıydı. Diğer önemli konu ise, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının gelecekteki statüsüydü. İmzalanacak bir barış antlaşması bu çerçevede şekillenmeliydi.

Her iki devlet için de ağır sonuçlar doğuran savaş öncelikle İgnat'yev'in Büyük Bulgaristan hayalini gerçekleştirme yolunu açmış, İgnat'yev'e yeni fırsatlar sunmuştur. Fakat bu hayali gerçekleştirmek çok kolay değildi. Rusya Dışişleri Bakanı A. M. Gorçakof, Bulgaristan'ı kuzey ve güney olarak ikiye bölmek istiyor ve otonomluğun sadece kuzeye verilmesini planlıyordu. Tecrübeli diplomat, Batı Avrupa ülkelerinin barış antlaşmasına tepkisini tahmin edebiliyordu ve onların, özellikle İngiltere'nin, Rusya'nın Balkanlarda güçlenmesine izin vermeyeceğini biliyordu. Ancak Savunma Bakanı D. A. Milyutin ve N. P. İgnat'yev, Rus ordusunun başkumandanı Nikolay Romanof, Bulgaristan ve diğer Slav ülkelerinin tam bağımsızlıklarını alması konusunda ısrarlıydı. Sonuçta Rusya'nın Balkan halkının çıkarlarının savunmasının Rusya'nın prestijini yükselteceğini de düşünen Çar II. Aleksandr ve A. M. Gorçakof bu öneriyi kabul etmek zorunda kaldılar. Rusya, yeni kurulan Balkan devletlerin Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan'a karşı direnebileceğini de düşünmekteydi. Oysaki Gorçakof, dış politikada çok temkinli olma taraftarıydı ve her zaman Rusya'yı askerî ihtilaflara çekebilecek durumlardan kaçınmaya özen göstermiştir. Ayrıca Avrupa devletleri ile birlikte hareket etmeyi de desteklemiştir.

Barış antlaşmasının hazırlanması için P. İgnat'yev görevlendirildi. Antlaşmaya Balkan halklarının bağımsızlığını içeren maddelerle birlikte İgnat'yev, İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın statüsü hakkında da maddeler ekledi. Buna göre, Karadeniz barış döneminde tüm ülkelerin gemilerine açık, savaş döneminde ise, ona kıyısı olamayan ülkelerin gemilerine kapalı olacaktı. Ancak Avrupa devletlerinin tepkisinden çekindiğinden bu madde son taslakta yer almadı. Yine de Rusya, Güney Besarabya'yı geri almak ve Kafkasya'da da önemli topraklara sahip olmak istiyordu (Sbornik Dogovorov Rossii s Drugimi Gosudarstvami 1856-1917:159-175).

5 Ocak 1878'de Barış Antlaşması'nın taslağı imparator ve dışişleri bakanı tarafından kabul edildi. Son taslağa Romanya, Sırbistan, Karadağ'ın bağımsızlığı, Bulgaristan'ın otonom olması, Bosna Hersek ve diğer Slav eyâletlerinde reformlar yapılması, Dobruca'nın daha sonra Güney Besarabya ile takas edilmesi suretiyle Rusya'ya dâhil edilmesi maddeleri de konuldu. Ancak İngiltere ve Avusturya-Macaristan, Rusya'nın Avrupa'nın çıkarlarına karşı hareket ettiğini savundular. Osmanlı Hükûmeti de Avrupa ülkelerinin desteklerini alarak Barış Antlaşması'nın maddelerinin tekrar gözden

geçirilmesini istiyordu. İngiltere, İstanbul'un Rusya tarafından işgal edilmesi durumunda bazı tedbirler alacağını bildirdi. Avusturya-Macaristan da sınırında güçlü bir Slav devleti kurulmasını istemiyordu. Bununla birlikte, İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında Kıbrıs Antlaşması imzalandı. Rusların Batum, Ardahan ve Kars'ı işgal etmesi durumunda Kıbrıs'a gireceği ve onu Avusturya ordusu için baz olarak kullanabileceği konusunda anlaşılardı. Dolayısıyla İğnatiyef, Edirne'deyken sadece Osmanlı Devleti'nin durumunu değil, Avrupa devletlerinin görüşünü de hesaba katmak durumundaydı. Rusya, bir an önce barış antlaşmasının imzalanmasını istemekle birlikte, Batı devletlerini germemek için uluslararası bir konferans düzenlenmesine de karşı değildi. Görüşmeler yapılırken Rus ordusu da bir yandan ilerlemekteydi. İğnatiyef, Osmanlı Devleti'nde siyasi bir kargaşanın var olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin savaş kabiliyetini kaybettiğini düşünüyordu. Bu da ona antlaşma maddelerini genişletme imkânı verdi. Bulgaristan'ın bağımsızlığı ve ona Makedonya'nın dâhil olmasını istiyordu. Böylece Ege Denizine giden yol açılacaktı.

3 Mart 1878'de Ayastefanos Barış Antlaşması imzalandı. Bu sırada Rus ordusu İstanbul'un çok yakınındaydı. Antlaşmaya göre, Tuna'dan Ege Denizine, Karadeniz'den Ohrid Gölüne kadar topraklarda otonom Bulgaristan (Makedonya da dâhil olmak üzere) Devleti kurulacaktı, kendi hükümeti ve halk milisleri olacaktı. Onun topraklarındaki tüm Türk kaleleri yok edilecek ve Türk askerleri çıkartılacaktı. Yeni yönetim bir Rus komiserin denetiminde olacaktı. Bulgaristan topraklarında iki yıl boyunca 50.000 Rus askeri bulundurulacaktı. Sırbistan, Karadağ ve Romanya da bağımsızlıklarına kavuşacaktı. Kuzey Dobruca Romanya'ya verilecekti. Osmanlı Devleti, Bosna-Hersek'te reformlar yapacaktı. Rusya, 1856 yılında kaybettiği toprakları geri alacaktı, Güney Besarabya ve Kafkasya'nın bir kısmı, Ardahan, Batum, Kars ve Beyazıt civar yöreleriyle birlikte Rusya'ya dâhil olacaktı (Sbornik Dogovorov Rossii s Drugimi Gosudarstvami 1856-1917, 1952: 159-175).

Antlaşma iki devlet tarafından da tasdik edildi. Rus hükümetinin Avrupa devletlerinin bu antlaşmayı tekrar gözden geçirmeye karışmayacağı umutları gerçekleşmedi. Zira bütün devletler Rusya'nın bu politikasından rahatsızdı.

Ayrıca İngiliz donanmasının Karadeniz'e girme olasılığı vardı. 29 Ocak 1878'de Osmanlı hükümeti, Rusya'ya İngilizlerin Çanakkale Boğazına girmek istediklerini, ancak buna izin vermediklerini bildirdi. İngiliz donanmasıyla karşı karşıya gelme olasılığını düşünen Rusya, bazı kararlar alarak her türlü durumu hesaplamıştır. Bu kararlar:

1. İstanbul Boğazına mayın döşemek, bu şekilde İngiliz donanmasının Karadeniz'e çıkmasını önlemek. Ancak mayınların sayısı yeterli olmayınca bu karardan vazgeçildi.

2. İngiliz donanmasının St-Petersburg'a saldırısı durumunda Kronstad kalesini güçlendirmek. Ancak bu durum İngilizlerin Karadeniz'e girmesini engellemiyordu.

İngiltere, Babıâli ve Rusya arasında yapılacak bir antlaşmanın Avrupalı büyük devletler tarafından onaylanmadan ve Paris Antlaşması'nı imzalayan devletler tarafından kabul edilmeden muteber olmayacağını Gorçakof'a bildirmişti. Fakat Gorçakof, Ayastefanos Antlaşması'nun maddelerini savunmaya devam etmiştir (BOA, Y. PRK. A, 1/92). Yine de bu savunma, daha ılımlı bir siyaset izleyen Gorçakof'dan çok İgnatiyef'in görüşleri doğrultusunda olmuştur.

Avusturya da Ayastefanos Antlaşmasının bazı maddelerinden rahatsız olmuştu. Rusya'ya destek verebilecek güçlü Slav devletlerinin kurulması ve onun ordusuna üs olma ihtimali Avusturya-Macaristan'ı tedirgin etmişti. Bunun üzerine Avusturya, Rusya sınırına asker gönderdi. Bu durumda Rusya, gizli bir şekilde Avrupa devletleriyle ayrı ayrı anlaşmaya ve Avusturya-Macaristan ile İngiltere arasındaki anlaşmazlıktan faydalanmaya çalıştı. İgnatiyef, antlaşmanın meydana getirdiği bazı olumsuz etkileri ortadan kaldırmak için Viyana'ya gitmiştir (BOA, Y. PRK. HR, 2/75; Y. PRK. HR, 2/63). Avusturya, Bosna-Hersek'in kendi egemenliği altında olmasını istiyordu. Bununla birlikte, Sırbistan ve Karadağ ile ticarî anlaşmaların yapılmasını, Karadağ'ın sınırlarının tekrar çizilmesini, yani onun denize ulaşımı olmamasını istemiştir. Ayrıca Bulgaristan'ın İstanbul'dan uzaklaştırılması, Rus askerlerinin Bulgaristan'da kalış süresinin altı aya düşürülmesi gibi talepler ileri sürmüştür. Avusturya-Macaristan'ın talepleri Rus hükümeti tarafından "*fahiş ve küstahça*" bulundu. Milyutin, Avusturya-Macaristan'ın talepleri hakkında "*beklediğimiz kötüden de öte*" diye yazmıştı (Dnevnik Milyutina, 1949: 51). İgnatiyef'in çabaları boşa çıkmış ve Rusya yalnızlığa doğru bir adım daha atmıştır. Antlaşmalar netice vermeyince Avrupa devletleri Rusya'yı açıkça tehdit etmeye başladı. Nitekim Avusturya-Macaristan ile İngiltere'nin menfaatleri ortak kabul edilmiştir. Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Kont Andrassy da, Osmanlı Devleti aleyhinde bir politika izlemeyeceğini açıklamıştır (BOA, Y. PRK. HR. 2/70; Y.PRK. HR, 3/85). Avusturya, böyle geniş ve büyük bir Bulgaristan'ın kendi Makedonya projesini bozacağından korkuyordu. Ayrıca Rusya'nın kontrolündeki Bulgaristan, Rusya'nın Balkanlardaki egemenliğini arttıracaktı (Armaoğlu,1999: 523).

Avusturya-Macaristan ile anlaşamayıp Viyana'dan eli boş dönen İgnatiyef'in artık diplomatik kariyeri bitmiş oldu. Böylece İngiltere'nin kapısını çalma zamanı gelmişti. Bu anlaşmaya Rusya'yı Salisbury itmişti. Salisbury, çoktan Rusya'yla anlaşmaya varma taraftarı idi, ancak önce onu iyice korkutmak istiyordu. Rusya'nın Londra'daki Büyükelçisi Şuvalof'un Salisbury ile

görüşmesinden sonra Rusya, ağır da olsa İngiltere'nin şartlarını kabul etmek zorunda kaldı.

Londra'da Rusya ve İngiltere arasında 18-30 Mayıs 1878'de gizli bir antlaşma yapıldı. Bu antlaşmaya göre, Rusya Büyük Bulgaristan devleti kurmaktan ve Anadolu'da işgal ettiği bazı topraklardan vazgeçti. Buna karşılık, İngiltere de Ayastefanos Antlaşması'nın diğer şartlarına itiraz etmeyecekti. Ayrıca Bulgaristan'ın sınırları İstanbul'dan uzaklaşacaktı. İngiltere, Rusya'ya Batum ve Kars'ın verilmesine itiraz etmedi, ancak Besarabya'nın verilmesine karşı çıktı (Sbornik Dogovorov Rossii s Drugimi Gosudarstvami 1856-1917, 1952: 176-180). Milyutin'e göre, İngiltere'nin talepleri Avusturya-Macaristan'ın isteklerinden daha fazla idi. Milyutin, "...Avusturya-Macaristan, Bulgaristan'ın Ege Denizine kadar olmasına izin veriyordu, Bulgaristan'ın ikiye bölünmesini de talep etmiyordu. Böylece, şu anki İngiltere'nin Bulgaristan konusundaki talepleri Avusturya-Macaristan'ınkinden daha ağır" diye yazmıştır (Dnevnik Milyutina, 1949: 57).

Ayastefanos Antlaşması, Balkanlar'da Bulgarlar dışında kalan halkları da memnun etmemiştir. 1878'de Sırp ve Yunan temsilciler, Ayastefanos Antlaşması'nın sadece Bulgaristan için imtiyazlar sağladığını düşünüyorlardı ve Antlaşma'nın tekrar gözden geçirilmesini talep etmişlerdi. Antlaşma hazırlama aşamasına bu konuda N. P. İgnatıyef, Sırp subayı G. Katarci ile tartışmıştı, ancak onun eleştirilerini kayda almamıştı. Çünkü Balkan halkının Rusya'ya müteşekkir olması gerektiğini düşünüyordu. Romanya ile Güney Besarabya'nın Rusya'ya dâhil olması konusunda (Romanya'ya Kuzey Dobruca'nın verilmesi karşılığında) büyük tartışma çıktı. Romanya'nın Kuzey Dobruca'nın verilmesine itirazı yoktu, ancak Besarabya'nın da kendinde kalmasını istiyordu. Romanya Parlamentosu ve basını ayağa kalktı. Londra, Viyana, Berlin ve İstanbul'a temsilciler gönderildi ve yeniden savaş çıkacak olursa Rusya'ya karşı savaşacak müttefik arayışlarına girişildi. Romanya askerleri ülkenin kuzey ve batı sınırlarına yerleştirilmeye başlandı ve dünkü "silah arkadaşları" ile savaşımaya hazır dılar (Vinogradov, 2007: 6). Siyasi dengelerin değiştiği ve huzursuzluğun olduğu bu ortamda, Ayastefanos Antlaşması'nın şartlarını yeniden tanzim etmek şart olmuştu.

Sonuç

Rusya'nın dış politikası ve uluslararası ilişkilerdeki rolünü belirleyen unsurlardan biri olan Panslavizm, sadece kısa bir süre için etkili olmuştur. Rusya, Panslavizmi kendi yayılmacılığı için sadece politik bir malzeme olarak kullandığından dış politikada yalnızlaşmıştır. Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarının elden çıkmasına yol açacak olan bu aşırı yayılmacı politika, Avrupa tarafından da tehdit olarak algılanmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı için ağır şartlar içerse de, Rusya için de pahalıya mal olmuştur. Bu savaş, sonuçları açısından Rus kamuoyunda kaybedilen bir

savaş olarak algılanmış ve toplumun moralini çökertmiştir. Ayastefanos Antlaşması sonrasında yaşanan politik gelişmeler de, Rusya'nın dış politikada yalnızlaşmasının en büyük halkasını oluşturmuştur. Nitekim Ayastefanos Antlaşması, neredeyse hiç kimseyi memnun etmemiştir. Ne Avrupalı devletler, ne de Bulgaristan hariç Balkan devletleri, sonuçtan memnun değildi. Rusya'nın da kendi içinde, özellikle Berlin Antlaşması'na götüren yolda muhalif sesler yükseldi. Gorçakof'un daha ılımlı ve barışçıl siyasetini düşünecek olursak, İgnatıyef'in saldırgan ve küçümseyici tutumu, Avrupa'da Rusya'yı zor duruma düşürmüş ve İgnatıyef'in yıldızının sönmesine yol açmıştır. Ayrıca Ayastefanos Antlaşması barış ve güven ortamını sağlayamadığından, bir çatışma ortamı yarattığından, Avrupa'da, Rusya'nın yerine Almanya gibi yeni siyasî aktörler ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

Rusça kaynaklar

Çernov, S. L, *Rossiya Na Zaverşayıuşem Etape Vostočnoğo Krizisa 1875-1878 gg*, Moskva : MGU, 1984.

Dnevnik D. A. Milyutina v 4-h Tomah, red. P. A. Zayonçkovskogo, c. 2. Moskva : Gosbiblioteka SSSR, 1949.

Hevrolina, V. M, "Rossiyskaya Diplomatiya i Balkanskiy Vopros Vo Vtoroy Polovine 60-h Godov XIX veka: Strategiya i Taktika", *Oteçestvennaya İstoriya*, no. 1, 2005.

Hevrolina, V. M, N. İ. İgnatyev. *Pohodnye Pis'ma 1877 Goda. Pis'ma k E. İ. İgnatıyevoy s Balkanskogo Teatra Voyennyh Deystvii*, Moskva: Rossiyskaya Politiceskaya Ensiklopediya, 1999.

İgnatıyef, N. P, " Zapiski", *Russkaya Starina*, no. 2, 1915.

İnostrannaya Politika. Berlinskiy Traktat, *Vestnik Eoropy*, Sankt-Petersburg: no. 8, 1878, s. 740-751.

İstoriya Diplomatii, red. V. P. Potemkin, Moskva : OGİZ, 1945.

Kartsev, A. N, "Za Kulisami Diplomatii", *Russkaya Starina*, no.1, 1908.

Sbornik Dogovorov Rossii s Drugimi Gosudarstvoami 1856-1917, red. E. A. Adamov, Moskva : Gospolitizdat, 1952.

Valuyev, P. A, *Dnevnik P. A. Valuyeva, Ministra Vnutrennyh Del. v 2-Tomah, II. 1865-1876*, Moskva : Nauka, 1961.

Vinogradov, V. N, "Dizraeli, Gladson i Şuvalov v Kanun Russko-Turetskoy Voyny 1877-1878 gg.", *Novaya i Noveysaya İstoriya*, no. 3, 1978.

Vinogradov, V. N, "Russko-Turetskaya Voyna 1877-1878 g. Voeyny Triumf i Drama İmivotvorenıya", *Novaya i Noveyşaya İstoriya*, 2007.

Osmanlıca kaynaklar

BOA, HR. SYS, 183/1.

BOA, HR. SYS,183/2.

BOA, Y.EE, 84/83.

BOA, Y.EE, 77/43.

BOA, , Y.P. RKH, 1/55.

BOA, Y.PRK. A, 1/92.

BOA, Y.PRK. HR, 2/75.

BOA, Y.PRK. HR, 2/63.

BOA, Y.PRK. HR, 2/70.

BOA, Y.PRK. HR, 3/85.

İnceleme eserler

Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

Aydın, Mahir, *Osmanlı Eyaleti'nden nc Bulgar arlığına*, İstanbul: Kitabevi Yayını, 1996.

Baykal, Bekir Sıtkı, "Lord Salisbury'in İstanbul'da Fevkalade Murahhaslığı", *A.. D.T.C.F. Dergisi*, C. II, S. 4, Ankara, 1944.

Kohn, Hans, *Panslavizm ve Rus milliyetçiliği*, İstanbul: İlgı Yayınları, 1983.

Şentürk, Hüdai, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.

